

A. ANDRIJAUSKAS

SINTEZĖS TENDENCIJA F. ŠILERIO ESTETIKOJE

Traktate „Apie naiviają ir sentimentaliąją poeziją“ F. Šileris apibūdina dvi priešpriešas — du skirtingus poezijos kūrėjų tipus: realistą ir idealistą, kuriuos jis sinonimiškai dar vadina naiviuoju ir sentimentalioju.

„Pirmajam būdingas laisvas, natūralus ir drąsus atsivadimas objektyvaus pasaulio pilnybei <...> Sentimentalioji poezija — tai reflektuojantis menas. Vaizduodamas objektą, poetas jį drauge vertina, apmąsto. Tikrovę jis mato netobulą ir žvelgia į ją idealo šviesoje <...> Abu kūrybos tipai Šileriui lygiaverčiai, jie papildo vienas kitą. Naivioji poezija remiasi patirtimi, tiesioginiu stebėjimu, sentimentalioji — mintimi, idėja“¹. Naiviesiems F. Šileris priskiria antikos poetus, o sentimentaliesiems — naujųjų amžių. Bet šios istorinės kategorijos nėra griežtos, nes antikoje būta ir sentimentalijų, o naujaisiais amžiais — naiviųjų, pavyzdžiui, V. Šekspyras ir J. V. Gėtė. Šave ir romantikus F. Šileris priskiria sentimentaliesiems, t. y. idealistams.

Štai kaip išvalgiai F. Šileris palygina abu kūrėjų tipus: „Naivusis yra apribotas (realybės), tuo tarpu sentimentalusis džiaugiasi besąlygiška laisve idėjų pasaulyje. Nors naivusis pasiekia savo tikslą, tačiau jis yra ribotas, sentimentalusis gi savo tikslo niekada negali visiškai pasiekti, bet užtat jis yra beribis. Naivusis priklauso nuo savo medžiagos, o sentimentalusis gali ir menką medžiagą patobulinti. Medžiaga, t. y. realybė, gali labai neigiamai, žalingai veikti naivųjį poetą (pvz., kai jis aplink save mato tik pilką kasdienybę, banalybę ir yra verčiamas tik ją vaizduoti, negali virš jos pakilti)“². Taigi F. Šileris idealistą priešpriešina realistui ir prieina išvadą, kad tik jų abiejų sintezė gali vesti į tobulumą, „nes nei naivusis, nei sentimentalusis kūrėjas nėra tobulas: pirmasis greitai išsigimsta į natūralizmą, o antrasis — į perdėtą idealizmą“ (ūber-

¹ *Zaborskattė V.* Nuo Aristotelio iki Hėgelio.— Kn.: Poetika ir literatūros estetika.— V., 1978, p. 30.

² *Schiller F. Werke.*— Leipzig—Wien, [S. a.], Bd. 8, S. 331—341.

spannter Idealismus). Todēl vienintelē išeitis — šiu priesēngumu išlyginimas, sintezē" ³.

Kartais F. Šileris šiais poetiniais tipais išreiškia žmogaus charakterio skirtingus polius: „Realistas yra praktiškas — jis visada klausia, kam tinka šis daiktas, tuo tarpu idealistui rūpi, ar daiktas yra geras. Jei realistas ką myli, tai stengiasi padaryti jį laimingą, o idealistas stengiasi padaryti jį kilnų, taurų (veredeln). Užtat politikoj realistas pirmiausia žiūri ekonominės krašto gerovės (Wohlstand), tam aukodamas net tautos moralinį savistovumą (moralische Selbständigkeit), tuo tarpu idealistas labiausiai rūpinasi tautos laisve, net rizikuodamas pakenkti jos ekonominei gerovei" ⁴.

Tačiau F. Šileris sakosi nenorįs patarti rinktis būtinai vieną kurį nors iš šių tipų, o kitą atmesti. Priešingai — tik lygiavertis abiejų sujungimas galįs vesti į protingą žmogiškosios būties supratimą.

Laiške V. fon Humboltui jis užtat ir džiaugiasi, kad savo poetine kūrybą galįs įrodyti realizmo ir idealizmo sujungimo galimybę ir net kalba apie savo naująjį kelią, kurį vadina realistiniu. Tačiau šis naujas kelias nereiškę, kad bus išsižadėta savęs ir visiškai paneigtas idealizmas realizmo naudai. Iš tikrųjų susižavėjimas V. Šekspyru ir J. V. Gėtės įtaka sudarė tik prielaidas sintezei — idealizmo ir realizmo sintezei ⁵.

Laiške J. V. Gėtei (1794.VIII.31) F. Šileris jį vadina intuityviu genijumi, o apie save sako, jog amžinai svyruojas tarp logikos ir intuicijos, tarp dėsnių ir jausmo, tarp grynai poetinės technikos ir genialumo. Ir ten, kur jis norėjęs filosofuoti, jį nustelbęs poetas, o kur norėjęs būti poetu — filosofas ⁶.

Kitame laiške (1797.VI.18) F. Šileris sakosi, kad J. V. Gėtė visą laiką jį baras, kad jis eina nuo bendro prie individualaus, o kad reikia priešingai — nuo atskirų atvejų eiti prie bendrų dėsnių ⁷.

Žodžiu, visa tai tik įrodo, kad ir norėdamas F. Šileris negalėjo tapti grynuoju realistu, ir šis naujas kelias tebuvo sintezės, priesēngumų sutaikinimo kelias.

Tai kaip tik matyti daug vėliau (1803 m.) rašytoje „Mesinos nuotakos“ prakalboje apie choro panaudojimą tragedijoje. F. Šileris čia tvirtina, kad idėja turi iškilti virš materialaus pasaulio, ir kad šitai tegali pasiekti menas, laisvas tiek nuo lėkšto tikrovės kopijavimo, tiek ir nuo romantiško fantazavimo. Choro įvedimas tragedijoje kaip tik reiškias karo paskelbimą natūralizmui mene. Ten pat jis teigia, kad menas, tik visiškai atsiribojęs nuo tikrovės ir tapęs grynai idealus, tegali pasiekti meninę tiesą ⁸.

³ Ten pat, p. 376.

⁴ Ten pat, p. 401.

⁵ Zr.: Асмус В. Шиллер как философ и эстетик.— В кн.: Шиллер Ф. Собрание сочинений. М., 1957, т. 6, с. 722—724.

⁶ Ten pat, p. 719.

⁷ Ten pat, p. 721.

⁸ Zr.: Шиллер Ф. Собрание сочинений, т. 6, с. 658—659.

Net aptardamas parkų meną (1794 m.), F. Šileris mėgina išvesti vidurio kelią tarp prancūzų architektūrinio ir anglų laisvojo stilių⁹.

Laiške J. V. Gėtėi (1797.IX.14) F. Šileris rašo: „Du dalykai svarbūs poetui: kad jis pakiltų virš realybės ir kad vis dėlto pasiliktu pojūčių pasaulyje (im Sinnlichen)“¹⁰.

Idealizmas yra tarsi tikslas kūrėjui, o realizmas — būtina priemonė tam tikslui pasiekti. Apie tai kalba ir mūsų B. Sruoga: „<...> Realizmas, gamtos sekimas yra žemoji meno pakopa — paruošiamoji pakopa. Tai yra tik priemonė, tik kelias ieškant publikos supratimo <...> Taigi, realizmas, gamtos sekimas mums yra ne tikslas, o tik priemonė! Mes turime aukštesnius tikslus!“¹¹.

Apie idealizmo—realizmo sintezę rašė ir F. Engelsas (laiške F. Lalsaliui): „Didelis idėjinis gilumas, perprasta istorinė prasmė, ką Jūs pagrįstai priskiriate vokiečių dramai, su Šekspyro gyvumu ir veiksmingumu tikriausiai bus sujungta tik ateityje, ir tai padarys, tur būt, ne vokiečiai. Šiaip ar taip, tą sujungimą aš laikau dramos ateitimi“¹².

Dramos sudedamieji elementai — siužetas, charakteriai, dialogas, idėja — ne visais laikais buvo vienodai pabrėžiami. Štai antikoje, prancūzų bei ispanų klasicizme pabrėžiama daugiau veiksmas-siužetas. Šekspyriškai dramai svarbiausia charakteriai, o su F. Šileriu prasideda idėjų drama, kai viskas: ir siužetas, ir charakteriai, ir dialogas tėra priemonė reikšti idėjoms, grubiaiariant, pjesė tampa autoriaus „idėjų raporu“. Ši idėjų drama vėl atgimė su H. Ibsenu, B. Šo ir kt. „Kiekviename pagaliau kūrinį galima išskirti jo horizontalę (fabula, aplinkybės, psichologinė veikėjų charakteristika) ir vertikalę (kūrinio idėja, jo dvasia, filosofinis bei dorovinis turinys)“¹³. Realisto kūrinį turbūt daugiau dominuoja horizontalė, o idealisto — vertikalė. F. Šilerio ir V. Šekspyro santykį įdomiai nusako V. Botkinas laiške M. Bakuninui: „Kuo labiau aš pasineriu į Šekspyrą ir į begalinę jo individualių charakterių organizaciją, tuo didingiau prieš mane atsiskleidžia Šilerio idealistinė tikrovė. Ir norint teisingai pažinti Šekspyrą, reikia eiti per Šilerį. Šileris parodo žmogų kaip dvasią — ne kaip individualų charakterį, bet kaip nemirtingą asmenybę, kaip laisvąjį „aš“¹⁴.

Pradedant Otu Liūdviugu, F. Šileris buvo nepagrįstai kritikuojamas, t. y. vertinamas pagal Šekspyro teatro normas. Visi būtinai stengėsi F. Šilerį išsprauti į tuos pačius rėmus, kuriais jie vertino V. Šekspyrą. Realizmas, psychologizmas, charakteriai leido jiems V. Šekspyrą, J. V. Gėtę iškelti, o F. Šilerį — nužeminti. Tik mūsų amžiuje atsirado blaivesnių balsų, kurie pasmerkė tokią vienašališką kritiką. Tokie kritikai iškrepia

⁹ Ten' pat, p. 650.

¹⁰ Schiller F. Werke. Nationalausgabe.— Weimar, 1977, Bd. 29, S. 131.

¹¹ Sruoga B. Teatro romantika.— Kultūros barai, 1968, Nr. 10, p. 61.

¹² Zr.: K. Marksas ir F. Engelsas apie literatūrą.— V., 1961, p. 99.

¹³ Veisaitė I. Ar tik žaidimai? — Literatūra ir menas, 1979, lapkričio 24, p. 15.

¹⁴ Zr.: Шекспир и русская культура.— М.—Л., 1965, с. 348.

F. Šilerio supratimą — jie mėgina jį sušeksyrinti, ieškodami jo dramose ne didžiųjų idėjų, o charakterių, buitiškumo. Jo dramų pastatymuose jie stengiasi atskleisti tik charakterius arba teikia pirmenybę tik tokioms jo dramoms, kurios labiau realistiškos, buitiškos. Todėl tokią gana realistišką dramą kaip „Klasta ir meilė“, kuri toli gražu neatskleidžia F. Šilerio kaip klasiko, stato per dažnai, o pačias brandžiausias, labiausiai šileriškas, romantines dramas kaip „Marija Stiuart“, „Orleano Mergelė“ ar „Vilhelmas Telis“ boikotuoja arba jas paverčia charakterių ar net buitinių dramomis. Idėjų, romantinio polėkio tokie kritikai bijosi.

Reikėtų tikėtis, kad šiuolaikinė lietuvių drama, t. y. idėjų drama, kurios vienas iš svarbiausių bruožų yra šileriškas „idealizmas“, paskatins mūsų teatrą pagaliau susidomėti tikruoju F. Šileriu, t. y. idėjų teatro Šileriu, romantinės dramos Šileriu, nes ir jam (taikant B. Sruogos žodžius) realizmas, charakteriai tebuvo „priemonė aukštesniems tikslams“. Juk šileriškas „idealizmas“ neatmeta nei objektyvumo, nei charakterių, nei tikroviškumo — visa tai reikalinga. Tačiau tai nebėra savitiksliis, o turi būti pajungta aukštesniam dalykui — idėjai, idealui.

Šileriškas „idealizmas“ galėtų vadintis ir realizmu, tačiau tokiu realizmu, kuris ieško ne to, kas yra žemiau mūsų, bet to, kas aukščiau — *altiora te quaeras*.

Svarbu ne tiek plotis, kiek aukštis. Plotis reikalingas geram pagrindui, bet pats poezijos rūmas turi veržtis į aukštį (*per realia ad realiora*).